

dışında bir polis ve jandarma örgütü de bulunuyor.

Fransız askerlerinin ülkeden çekilmesi talebi Cibuti'deki partilerin programlarının en önemli maddesi durumunda. Bütün Afrika'yı etkileyen bir askerî güç sözkonusu olduğu için, sadece Cibuti'nin iç düzeni bakımından değil, aynı zamanda bütün bir Afrika kıtası bakımından bu talebin önemi büyük. Fransızlar da bunu biliyor ve bu talebi en içten savunulara karşı kesin tavır alıyorlar. Örneğin 1977 Ocak'ında seçim hazırlıkları sırasında MPL'nin düzenlediği bir gösteri binlerce Fransız askeri gönderilerek engellenmişti.

Fransızların ve Fransa denetimindeki devletin yoğun baskısı altında şimdiye kadar en ufak bir kıpırtı göstermemiş olan Cibuti halkının ülkede bir siyasal hareketlilik yaratması ve bu baskıyı kurması oldukça güç görünüyor. Ancak Fransa'nın uyguladığı kabile ayrımı politikası, birtakım huzursuzluklara yol açmaya başladı. Ülkenin merkezi (ve «kent» denebilecek tek yeri) Cibuti'de 1977 Aralık'ında geçen bir olay geçici de olsa bazı çalkantılara neden oldu. Bu tarihte kentteki en büyük bara, en kalabalık olduğu saatlerde bir bomba atıldı. 6 kişi öldü ve 30'u Fransız askeri olmak üzere 31 kişi yaralandı. Bomba olayından iki gün sonra aralarında Başbakan Ahmet Dini'nin de bulunduğu 6 bakan, hükümetten ayrıldılar.

Bu gelişmelerin Fransızların iki büyük kabile olan Affar'larla Issa'lar arasında ayrımı körüklemelerinden kaynaklandığı söylendi. Bağsuzlıktan sonra bütün önemli görevler Issa'lara verilmiş, Affar'lar daha fazla ezilmeye başlanmıştı. Devlet Başkanı Hasan Güled de bir Issa.

Bomba olayından sonraki gelişmelere bakılırsa, bu yorum hayli yerinde görünüyor. Çünkü bu olayın hemen ardından hükümet Affar'lara karşı yoğun bir baskı uygulamaya girişti. Affar yerleşim yerleri yabancı lejyonunun askerleri ve yoğun biçimde silahlanmış polis kuvvetleri tarafından gember çine alındı, evler tek tek arandı. Daha sonra buralarda oturanlar kamyonlara doldurularak dikenli tellerle çevrili okul bahçelerine götürülerek enterne edildi. Bu biçimde tutuklananların sayısının 8.000 dolayında olduğu söylendi. Ayrıca 1.000 kişi hapse atıldı ve 100 kişi de toplu tutuklamadan beri kayıp. Affar'ların bulunduğu kuzey bölgesinde bir silah deposunun ortaya çıkartıldığı haberi yayıldı ve bölgeye askerî birlikler gönderildi.

Devlet Başkanı Güled bunların üstüne, eğer ül-

kede «iç huzursuzluklar» başgösterirse, düzeni sağlamak için Fransız askerlerini yardıma çağıracağını bildirdi.

Biraz yukarıda halkın, üzerindeki baskıyı kırmasının hayli güç olduğunu söyledik. Gerçekten de 320.000 kişilik küçük Cibuti'de bir halk hareketinin ülkeyi emperyalizmin stratejik üssü olma durumundan kurtarması bugünün koşullarında imkânsız gibi görünüyor. Cibuti'de beş tane siyasal parti olmasına karşılık, bir siyasal yaşamın bulunduğu söz etmek de aynı biçimde oldukça güç. Ülkede hüküm süren düzen, tümüyle ülkenin stratejik üs olma konumuna tâbi. İnsanların hayat koşullarında herhangi bir iyileştirme yapmak kaygısının, ne bugünkü devlet yöneticilerinde ne de onların efendileri Fransızlarda bulunduğunu söyleyemeyiz. Kursal bölgelerde ancak kendine-yeterli bir üretim sürdürülüyor. Bütün ülkede sadece bir tane fabrika var, bir Pepsi-Cola fabrikası. O da herhalde Fransız askerlerinin ihtiyacı için kurulmuş olsa gerek. Çünkü yoksul kesimlerde en uzun hayat süresinin 30 yaş olduğu Cibuti'de halkın Pepsi-Cola içeceğini düşünmek hayli ilginç olur herhalde. Ülkede en önemli gelir kaynağı liman. Limanda tam 2.500 işçi çalışıyor. Ancak Adis Ababa-Cibuti demiryolunun Batı Somali Kurtuluş Cephesi tarafından birkaç yerinden havaya uçurulması nedeniyle Etyopya'nın bu limandan yaptığı ihalat ve ihracat durmuş halde. Doğal olarak liman işçilerinin tümü şu anda işini kaybetmiş bulunuyor. Her işçinin ortalama 15 kişiyi beslediği düşünülürse, limandaki faaliyetin durmasıyla ortaya nasıl sefaletin ve açlık sorununun çıktığı gözler önüne getirilebilir (yaklaşık 35.000 kişi gelir kaynağından olmuş durumda, toplam nüfus 320.000).

Cibuti'li insanlar için şu anda kentte tek gelir kapısı var: Fransız askerlerinin «ihtiyaçlarını» gidermek için kurulmuş barlarda, gece kulüplerinde, genelevlerde çalışmak.

Üstelik Afrika Boynuzundaki savaş bölgelerinden (Ogaden, Eritre) kaçan yaklaşık 10.000 insan da evsiz, işsiz, aç durumda, Cibuti'ye geldi. Onların gelişyle sefalet daha da artacak.

Cibuti için kısaca bir şeyler söylemek gerekirse: Uygur Fransa'nın ya çıt çıkartmadan hayvanlarını otlatmak, tarlasını sürmek ve yarıçay yapmak, ya fahişelik, pezevenlik yapmaka, ya açlıktan ölmek arasında tercih yapmaya zorladığı bir toplum diyebiliriz.

Birkin 45/82

manda, Şah'ın tebasının desteğini kazanmış olduğu yolundaki —dışardaki birçok gözlemcinin kapıldığı— yanılsamayı iflas ettirmiştir. Petrol patlamasına ve ülke-içi politik hayatta yıllardır süren görünürdeki hareketsizliğe karşın, monarşik yönetim ile son zamanlardaki refahtan pay almış şehir orta sınıfı dahil halk arasında büyük uçurumların var olduğu artık apaçıktır.

İran'ın önde gelen memurlarıyla Batı'lı diplomatlar Şah'ın «ciddi» olan durumunun sıkıyönetim ilanından sonra daha da kötüleştiğini kabul ediyorlar. Birkaç saat içinde, Tahran'ın daha yoksul güney ve doğu bölgelerinden binlerce insan Jale Alanına yürüyüşe geçmiş, ve Alanda birliklerin ateşle karşılaşmışlardır. Hükümet ölü sayısını 98 olarak açıklarken, morglarla hastaneleri gezen yabanc muhabirlerin tahmini ikibinin üstünü işaret ediyor. Meclis üyelerinden Ahmed Beni Ahmed, yaptığı bir açıklamada, yakını ölen veya kaybolan kişilerin bu noktaları kaydetmeleri için evinde bir defter açtığını ve kanıtlara dayanarak hükümetle mücadele edeceğini belirtti. Bu arada, kısa süren İran «baharı» dramatik sonuna varıyor, sansür yürürlüğe konuyordu. Muhalefet önderlerinden saklanamayanlar tutuklandı. Birlikler Tahran sokaklarında dolaşmakta, ancak örneğin bir muhalefet merkezi olan pazarda grevlerin ardı arkası kesilmemektedir. Başarılarından cesaret bulan dini önderleri kampanyalarını sürdüreceklerini ilan etmiş bulunuyorlar. Hayaalkırlıklı yaşayan genç kuşaktan Şah'ın karşı-hücumunun radikalleştiği birçok gencin iki yeraltı gerilla grubuna («Fe-dayin» ve «Mücahidin») taze kan sağladığı yolunda raporlar alınmaktadır. Şah'ı eleştirirken gösterdikleri ihtiyatla ünlü kişiler bile bu sıkıyönetim ilanı üzerine külere binmiş, mu eleştiricilerden biri Şah için «Bildirdi biricik dili, kurşunların dilini konuşuyor!» demiştir.

Şah'ın yüzyüze olduğu —birbirine bağlantılı— iki ana zorluk var: Biri, Şah'ın Dr. Musaddık'ın milliyetçi hükümetini askerî darbeye işbaşından uzaklaştırdıktan sonra kurduğu monarşik diktatörlük sistemine karşı ülke-çapında görülen anı tavir değişikliği; siyasal kriz; ikincisi, son iki yılda pek belirginleşen ekonomik-toplumsal kriz —ki bu da İran'ın sorunlarının petrol geliri ile çözülmeyeceğini göstermiş bulunuyor. Petrolün 2000 yılına varmadan biteceği yolundaki tahmin, Şah'a İran ekonomisini geliştirme ve özellikle de sanayileştirme hedefi açısından pek az süre tanınmaktadır. Öte yandan, petrol o şekilde harcanagelmıştır ki, İran'ın sorunları azalacağına artmıştır. Siyasal kriz ise bu ekonomik krizin çözümünü çok daha zor kılmaktadır. Yine, İran'ın ekonomik sorunlarının farkına varılması ve Şah'ın artık petrol sayesinde varılacak altın ufuklar gibi gerçekçi kaçmayacak vaadlerle bulunamaması, emperyal rejimin yıllardır gördüğü pasif siyasal desteği zayıflatmıştır.

Şah siyasal dertlerinin çoğunu kendi eliyle ekmiştir. Erken altmışlardaki kısa bir ara dışında, 1953'den buyana hiçbir legal muhalefete ve anla-

tım özgürlüğüne izin verilmemiştir. Bunun yarattığı siyasal boşluğun ne zamandır farkında olan Şah, 1975'de, bir kitle partisi («Rastahhiz», yani «Diriliş») kuracağını açıkladı. Tüm İranlıların bu partiye katılması gerektiğini, partinin hedeflerini desteklemeyenin ülkeyi terketme durumunda olduğunu ilan etti. Milyonlarca İranlı partiyeye usulen girdi, ve basında kongreler ile Rastahhiz'in faaliyeti üzerine hikayeler gırla gitti. Seçimlerde, Rastahhiz'li adaylar arasında —ABD'deki kampanyaları taklitte— birbirleriyle atışanlar çıktı. Parti içinde iki «kanat», derken bir üçüncüsü ortaya çıktığında bile, Rastahhiz güven kazanamadı. Partinin —tıpkı kuzey Tahran'da kendisi için inşa edilen yeni bina gibi— içi boş bir kabuk, pek az İranlının ciddiye aldığı bir şaka olduğu kısa zamanda görüldü.

1970'lerde de hiçbir muhalefete izin verilmedi; binlerce muhalif siyasal suçlardan hapse atıldı, işkence polis soruşturamalarını sekmeyen bir özelliği oldu. Derken 1977 baharıyla yazında Tahran'ın liberal öğelerinden ilk protestolar işitilmeye başladı. Kısmen Carter'ın insan hakları kampanyasından cesaret bulmaları, kısmen de gizli polis SAVAK'ın rolünün ihlamlanması ile, bazı hukukçular, 140 kişilik bir yazar grubu ve bazı gazeteciler Şah'a reform yapması konusunda ricada bulundular. İran'ın ekonomik sorunlarına dikkat çekerek ilgili tartışmaların kamuoyu önünde yapılmasının gereği üzerinde durdular ve anayasal özgürlüklere dönüşmesi yolunda çağrı yaptılar.

Muhalefet hareketinin dinamizm kazanması güze —üniversiteler-de protesto toplantıları düzenleyen binlerce öğrenciyi SAVAK ajanlarının saldırdığı dönem— raslar. Şah'ın Kasım'daki ziyareti sırasında Washington'da düzenlenen yığınal protesto gösterileri ise muhalefeti epey keyiflendirdi, ve yılın sonuna doğru ülkenin dini önderlerinden muhalefet sesleri yükselmeye başladı. Bu dinî hareketin şekli önderi, 1963'den beri Irak'ta yaşayan Şah'ın uzlaşmaz düşmanı Ayetullah Humeyni'dir. Humeyni'nin oğlunun bir otomobil kazasındaki esrarlı ölümü (Kasım) ve arkasından da dinî önderlerin basında eleştirilmesi, teoloji öğrencilerinin dinî bir ziyaret yeri olan Kom şehri sokaklarına dökmelerine neden oldu. Sayısız insan öldürüldü ve protestolar —yas törenleri düzenlenirken— başka şehirlere sıçradı.

Bu yılın Şubat'ında kitlesel ayaklanmalar şeklinde yeni bir gelişme gösteren olaylar İran'ın dördüncü büyük kenti ve büyük bir sanayi merkezi olan Tebriz'i birbirine kattı. Sinemalar, bankalar, oteller saldırıya uğradı ve bunu izleyen haftalarda otuzu aşkın İran kenti daha benzer olaylara sahne oldu. 15 yıldan beri ilk kez ordu yardımı çağrıldı ve meydana gelen çatışmalarda yüzlerce insan öldü.

Şah, önceleri bütün bu olaylar karşısında ihtiyatlı elden bırakmadı. Basının olayları bir dereceye kadar serbest bir dille anlatmasına izin verildi; Haziran ayında da SAVAK şefi General Nimetullah Nasuri görevinden uzaklaştırılıp büyükelçi ola-

Birkin 45/83

FRED HALLIDAY

İRAN: ŞAH'IN İKİ KRİZİ

8 Eylül sabahı Tahran ve başka onbir şehirde sıkıyönetimin ilan edildiği, Şah yönetiminin tarihinde dönüm noktası sayılmaktadır. 35 milyonluk

İran halkının iplerini 1953'den bu yana tek elinde tutan monarşinin 1,5 yıl önce başlattığı ihtiyatlı ve düzensiz liberalleşmeye son vermiş, fakat aynı za-

rak Pakistan'a gönderildi. Ardından, 6 Ağustos'ta, yani, iki-partili sistemin İran'a göre olmadığını, böyle bir sistemin orada hiçbir zaman işlemeyeceğini söyleyeli henüz ay bile olmamışken, Şah bu kez 1979 ortalarında yapılacak Meclis seçimlerinin de «mümkün en geniş» özgürlüğün tanınacağını bildirdi. Bu bildiriye göre, öteki partiler de seçime katılabileceklerdi. Tudeh (veya Komünist) partisi için yasak devam ederken, 14 yeni siyasi grubun adları açıklanıyordu. Bu gruplar, daha önce Rastakhiz partisinden ayrılmış olup parlamentoda üyeliği bulunan Muhsin Pazespur'un yönetimi mindeki sağcı Pan-Iranistlerden, gazeteci Cavid Alamir'in sosyal-demokrat partisine kadar uzanıyordu. Öteki partilerden en az dördü de daha önce Dr. Musaddık'ın Ulusal Cephe'sinde görev almış politikacılarca yönetiliyordu. Böylece, bir an için, Şah'ın liberalleşme konusundaki vaatleri —her ne kadar kimse bunların onun gücünden en ufak birşey eksiltileceğine inanmadıysa da— bir anlatım özgürlüğü döneminin kapısının açılmakta olduğu izlenimini yarattı.

Ne var ki protesto gösterilerinin ardı kesilmedi ve çok geçmeden güneydeki Abadan kentinde meydana gelen tüyler ürpertici bir olayda, bir sinemanın kasten yakılması sonucu 377 insan hayatını kaybetti. Şah, sinemaları birer dinsizlik simgesi olarak gördüğü için daha önce de saldırılara hedef seçmiş olan muhalefeti olaydan sorumlu tuttu. Muhalefet ise bunun Şah ile SAVAK'ın birlikte düzenlediği bir provokasyon olduğunu iddia etti. Birkaç gün içinde Başbakan Cemşid Amuzegar istifa etti ve yerine, 27 Ağustos'ta, Cafer Şerif-İmamî'nin (bugünlerde halk arasında «Pis İmamî» anlamına gelen «Kesif İmamî» deniliyor-Ed.) başkanlığında yeni bir kabine atandı. Daha önce de başbakanlık yapmış olan Şerif-İmamî uzun zamandan beri Şah'ın yakın dostuydu. Dinî bir önderin torunu olduğu için dinî muhalefetle yönetim arasında birtakım köprüler kurabileceği tahmin ediliyordu. Şerif-İmamî, müminleri yatıştırmak için ilk ağızda gazinoları kapattı ve Şah'ın daha üç yıl önce yeni bir monarşi takvimini yürürlüğe sokmak üzere kaldırmış bulunduğu İslâm takvimine yeniden döndürdüğünü ilan etti. Ne var ki, muhalefetin Kom'daki önder Ayetullah Şeriat-Medari başkanlığındaki bir bölümünün yeni hükümeti nefes alacak bir zaman tanımak yolundaki önerileri bile dikkate alınmaksızın protesto hareketleri durmayıp sürdü. 4 Eylül Pazartesi günü tahminen 300.000 kadar kişi Tahran'da bir yürüyüş yaptı. Bu, kentlin o güne kadar gördüğü en büyük kalabalıktı. Şah derhal yürüyüşleri yasaklayan bir emir çıkarttı. Ancak, bir sonraki Perşembe günü (İslâm takviminde Cumartesi) aynı büyüklükte bir kalabalık bir kez daha kent caddelerini doldurdu. Sakin geçen yürüyüş boyunca katılanların pek çoğu demokratik bir cumhuriyetin kurulması için çağrılar yaptılar. Fakat bir kısmı da birtakım «Şah'a Ölümlü» diye bağırırken bir yandan da ortadaki «kardeşlerime» seslenerek kendilerine engel olmamalarını istediler. Bu yürüyüş

hükümet açısından bardağı taşıran son damlaydı. Birkaç saat içinde sıkıyönetim ilan edildi. Ordu, Şah'ın her zaman sırtını dayamış olduğu bir güçtü, ve şimdi de, muhalefetten gelen tepkilere karşı aynı gücü «kullanyordu. Orduyu tecrit etmek için onu halkın üzerine salmaktan başka yapabileceği birşey yoktu.

Şah, muhaliflerine «İslâm Marksistleri» diyor. Ne var ki bu pek çok bakımdan yanlış bir deyim. Gerçi muhalefet içinde gerek İslâmî, gerekse Marksist öğeler var ama, bunlar birbirlerinden oldukça ayrı; Humeyni gibi dinî önderler gayetle anti-marksist oldukları gibi, peşlerindekilere de sol ile her türlü işbirliğini yasaklamış durumdadır. Bu yılki muhalefetin önderliğini esas olarak dinî önderler (ayetullahlar ve mollalar) üstlendiler ve geleneksel İslâmî değerlere saygı gösterilmesi için çağrıda bulundular. Bir kısmı 1906'da yürürlüğe konduktan sonra Şah ve babası tarafından kaldırılan İran anayasasına dönüşmesini istiyor. Yine bir başka kısım, İslâm dininde seçim diye birşeye yer olmadığını ileri sürüp bunun yerine, açık bir tanımı yapılmamış olan «İslâm Devleti»ni istiyor.

Ancak, bütün bunlara bakıp da ayaklanmaların çıkış noktası olarak halkın dinî duygularını görmek yanlış olur. Doğrusu, başka hiçbir anlam taşımayan biçim'e göz yumulmayan, üstüne, insanların büyük çoğunluğunun başka hiçbir değerden haberi olmadığı bir ortamda, dinin genelde bir toplumsal protesto aracı haline geldiğidir. Gerçekte, İran'ı saran bu hareketlerin altında yatan, kentlerdeki yoksulların içinde kabaran öfkedir. Hareketlere katılanlar Tahran'ın, Tebriz'in ve İsfahan'ın geçeköndü mahallelerinden gelmişlerdir ve bu insanların petrol hamlesi sırasında geride bırakılmış insanlardır. Zenginler bu hamle sonucu daha da zenginleşip varlıklarına varlık katarken (nüfusun % 20'si ulusal gelirin % 60'ını elinde tutmaktadır), halkın geri kalan kesimleri enflasyon, konut sorunu, yiyecek sıkıntısı, sağlık hizmetlerinden yoksunluk ve resmî kurumları saran yozlaşma altında ezilmektedir. Gerçi sözü edilen bu sorunlar 1973-5 yıllarında, yani petrol hamlesi sırasında da vardı ama, bugün, hamlenin sona ermesiyle çok daha kötü bir hal almışlardır. 1975'de % 30 gibi bir yükselme hızına ulaşmış bulunan ulusal gelir, 1977'de ancak % 2,5'u tutturabilmiştir ve gelecek yıllar için de fazla bir gelişme umudu yoktur.

İran toplumundaki öteki muhalif güçlere gelince, bunlar son çatışmalarda sadece yan roller aldılar, ama başka durumlarda dinî önderlerin yerini de doldurabildiler. Tahran'daki Ulusal Cephe politikacıları yasal koşullarda faaliyete geçemediler ve hâlâ da mollalarla olan bağlarını korumaktalar. Tudeh Partisi'nin yeralında bir örgütü var ama, oldukça zayıf bir örgütü bu, ve en değerli varlığı olan Bulgaristan'daki radyo istasyonunu da Şah'ın Sofya hükümeti ile 1976'da imzaladığı ticaret anlaşması ile yitirmiş durumdadır. Bunun dışında, anti-Rusçu bir «Mark-

sizm-Leninizm» çizgisini benimsemiş olan iki gerilla grubu var. 1971'den beri tek tük silahlı eylemlere girişen bu grupların bundan sonra da öğrenci çevrelerinden destek kazanmaya çalışmaları beklenebilir. Son olarak da, nüfusun % 50'sini oluşturan Aceemce-konuşmayanlar (Türkler, Araplar, Kürtler, Beluciler) arasında birtakım küçük muhalefet gruplarını, iktidarı ve kültürlü egemen durumdadırcı acemlerin elinde yoğunlaştıran siyasî rejim karşısında kendi halklarına bölgesel ve etnik özerklik sağlamaya çalıştıkları görülmüyor.

Bütün bu siyasî sorunlar Şah'ın halen karşı karşıya bulunduğu ekonomik güçlüklerle de körüklenmekte ve onu 1980'lerin sonunda Batı Avrupa'ya yetişip İran'da bir «Büyük Medeniyet» yaratmak konusunda daha önce açıklamış olduğu amaçlarını gerçekleştirilmekten alıkoymaktadır. Kuşkusuz, petrol hamlesi İran'a çok büyük yararlar sağlamıştır. Petrol gelirleri 1970'de 1,1 milyar dolar iken, 1977'de 20,1 milyar dolara fırlamış, bir zamanlar kişi başına 500 dolar olarak hesaplanan yıllık gelir ise bugün 2000 doların üstüne yükselmiştir. Sınai üretim son on yıldır yılda % 15 artmaktadır. İran'ın 10,3 milyonluk işgücünden tahminen 2,5 milyon kadarı bugün çeşitli sanayi dallarında çalışmaktadır. Nüfusun % 50'si kentlerde yaşamakta, sadece üçte biri halen tarımla uğraşmaktadır. Yıllar yılı İran, üçüncü dünyadaki en müreffeh ülke gibi görünmüştür. Ne var ki yüzyıldaki bu görüntünün altında yığılı sorun kaynaşmaktadır. 1960'lardaki toprak reformu gerçekten pek çok insanı yeniden toprak sahibi yapmıştır. Ancak, yine de toprak almayan 3,5 milyon aile vardır ve bunlar, üstelik, reform sırasında eski bir gelenek olan toprak hakkı haklarını da yitirmişlerdir. Çoğu, iş bulma ümidiyle kentlere göçmüş, beri yanda kırsal kesimdeki verim yıllık % 2-3'de takılıp kalmıştır. İran'ın besin ihtiyacı yılda % 15 oranında artmaktadır ve daha on yıl önce büyük bir besin ihracatçısıyken, bugün yılda 2-3 milyar dolar tutarında yiyecek maddesi ithal etmektedir.

Sanayileşme programına gelince, üretimdeki artışlara karşın verim çok düşük olduğu, İran ürünleri de % 200-300'lük gümrük tarifeleriyle korunduğu için bu program kötü gitmektedir. Maliyetler dünyadaki ortalamaya göre bu ortalamanın üçte birine varması arasında bir fazlalık göstermekte, sürekli olarak nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim, hükümet Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'dan 100.000'e yakın yöneticiyle nitelikli personel getirtmek zorunda kalmıştır. Hepsinin üstünde, petrol hamlesi İran'ı bir tüketim maddesi olan petrole olsa olsa daha da bağımlı bir duruma getirmiştir. Öyle ki, 1973-1978 Beş Yıllık Plan döneminde ithalat yılda % 75 artmıştır. Ne var ki, İran'ın döviz kaynağı olarak petrolden başka alternatif yoktur ve petrol-dışı ürünler ihracatında da geçince ve kesin bir düşüş olmuştur. Sözü edilen bu ürünler on yıl önce ihracatın % 20'sini oluşturan bugün bu oran % 4'e inmiştir; aynı 1973-8 döneminde ise bu düşüş % 10'dur.

Her ne kadar bu durum kısmen iş ihtiyacını yüksek oluşu ile açıklansa da, sonuç İran'ın artık petrol hamlesi öncesinde olduğundan çok daha fazla petrolezi yaşayamayacağıdır.

Petrolden sağlanan paranın ülkeye akışından kaynaklanan pek çok toplumsal ve siyasal sorun vardır. Para, iktisatçıların deyimleriyle, halkın tümüne «akmamıştır», ve kentlerin kendi aralarındaki zenginlik farklarından başka, tüm kent kesimiyle kırsal kesim arasında da, ortalama kazançlardaki 5.1'lik oranda da yansıdığı gibi, gitkice derinleşen bir uçurum bulunmaktadır. Bakanlar, kamu görevlileri ve Şah'ın bazı yakınları arasında yolsuzluk, rüşvet gözle görülür bir şekilde almış yürümüştür. Hepsinin üstünde de, çok geniş miktarda para üretim-dışı alanlarda, özellikle de savunma alanında harcanmıştır. Bu konuda verilen —küçültülmüş— resmî rakama göre, her yıl bütçenin (aşağı yukarı 10 milyar dolar) % 23'ü savunma harcamalarına gitmektedir ve 1978'in sonuna gelindiğinde İran'ın ABD'den almış olduğu askerî malzemenin tutarı 18 milyar dolar olacaktır. Bu malzemenin büyük bölümünün kullanılabilmesi için İran'ın sahip olmadığı nitelikte personel gerekmektedir; nitekim, yapılan harcamalardan ayrı olarak, yeni harcamalarla 8000 Amerikalı uzman getirtilip İran ordusunun hizmetine sokulmuştur.

Şah, dikkatini hep güvenlik ve görkemle ilgili tasarılar üzerinde yoğunlaştırma eğilimi göstermiştir. Bu nedenle, siyasal sorunlar şöyle dursun, ekonomik sorunlar üzerinde bile eleştiriyi ve tavsiyelerle kendisini uyarmak isteyenlere karşı her zaman kulaklarını tıkamıştır. Ne var ki, son olaylar da onun ve rejiminin ne kadar yalnız ve karsarsızlık içinde olduğunu göstermiştir. Şah, eski bakanlarından bazıları yolsuzluk gerekçesiyle tutuklatmıştır, ama bu halktan gelen baskıları yumuşatmak için eskiden beri kullanılagelen pek köhnemiş bir yöntemdir. Ayrıca, eski Maliye Bakanı Feridun Mahdavi gibi bir adamın aslında bir takım zimmet olaylarından ötürü değil de, Şah ile siyasî görüş ayrılıkları olduğu için gözaltında tutulduğuna inanılmaktadır. Beri yanda, Şah'ın 12 yıllık sadık yardımcısı ve başbakanı olan Emir Abbas Hüveyde açıklanmayan nedenlerle Saray Bahçesinden istifa etmiş, bir başka eski başbakan, Ali Emiri, sayıları 3-4 bine varan bir danışmanlar ve aileler zümresiyle kuşatılmış bulunan Şah'ın bu kafayla giderse tahtından olacağı yolunda uyarıda bulunmuştur. Nitekim, şimdiye kadar Şah'ın saltanatı konusunda söylenenler, bunun gerek sıvası, gerek ekonomik sorunlara akilli ve esnek bir şekilde bakabilmekten aciz, pamuk iplikleriyle tutunan, çoğu zaman da kaf bir azamete şişen bir yönetim olduğunu göstermektedir.

Şah'ın halen içinde bulunduğu dar boğazdan sıyrılıp çıkacağı hemen hemen kesindir. Arkasında, vaktiyle ortaya çıkmış birkaç pürüz dışında her zaman kendisine sadık kalmış 350.000'lik büyük bir silahlı güç vardır. (Bunların 90.000'i profesyoneldir.) Askerî okuldan arkadaşı olan General Gür-

lam Ali Üveysi halen Tahran askerî valisidir ve gerektiğinde kurulacak askerî bir kabinenin başına getirilmesi ihtimal dahilindedir. (Nitekim daha sonra böyle oldu-Ed.) Ne var ki bunlar zamanın göstereceği şeylerdir. Ancak, ekonomik sorunlar varlığını koruduğuna göre, bu yıl patlayan siyasî yanardağ'dan bundan böyle için için kaynamaya devam edecektir. Aralık ayında İran nüfusunun % 80'ini oluşturan Şii Müslümanlar kutsal ayları olan Muharrem'i kutlayacaklardır. Bu bayram ayı zamanda geleneksel olarak kitlesel

protesto hareketlerinin yapıldığı aydır. Beri yanda Şah daha önce sıkıyönetimin altı ay içinde kaldırılacağına ilişkin söz vermiştir. Şu halde, bu yıl yüz yüze geldiği sorunla bir kere daha, ve bu kez daha da ciddi bir şekilde yüzleşmek zorundadır: Ya, devrime tehlikesine de gözle aralar baskıyı biraz olsun hafifletecek, ya da baskıyı bütünü şiddetle devam edip gelecekteki çok daha büyük bir patlamayı şimdiden, kabullenecektir.

Cevrenler AYDIN PESEN - TARIK GÜNERSEL

—000—

Nikaragua'daki Olaylara Bir Bakış

«Ülkedeki herkesi öldürmek zorunda da kalsam Nikaragua'ya huzur getireceğim!» demiş Anastasio Somoza Garcia, 1930'lardaki ayaklanmayı bastırmaya çalışırken. Anastasio Somoza II babasının oğlu olduğunu gösterdi. Kentleri kılı kıpırdamadan bombalattı. O da, şüphesiz, kendi huzurunu getirmek için bunca fedakârlığa katlanıyor.

Şu anda Nikaragua'da iki hükümet var. Muhalefet gruplarının hükümet kurma görüşmeleri 22 Eylül'de başlamıştı. Muhalefet hükümetini tanıyarak Somoza yönetimini yalnız bırakma yolunda çeşitli ülkelerde kampanyalar sürdürülüyor. Ancak henüz hiçbir devlet bu hükümeti tanımış değil.

Bu yazının hazırlandığı sırada, Ağustos-Eylül döneminin hareketliliği yerini durgunluğa bırakmış durumdaydı. Olup bitenlere bakıldığında bu durgunluğun geçici olduğu görülebilir. FSLN'nin geniş çaplı bir saldırıya geçeceği —ve Somoza'nın da bunu iyi bildiği— yolunda haberler var. 5 bin ölü, 15 bin kayıp. Bilanço şimdilik bu. Somoza 1981'de genel seçimlere gidileceğini vurguluyor ve muhalefetten kendisini desteklemesini istiyor. «Sosyalist çizgilerle bile» görülebileceğini, «komünizmin gelmesi için gereken demokrasi biçimini korumak kaydıyla» bu hükümetten vazgeçebileceğini belirtiyor. Kendi hükümetini «anti-demokratik» olarak niteliyor, böylece ne kadar «demokrat eğilimli» olduğu anlaşılmsn istiyor.

ABD «Sakin ve demokratik bir çözümden yana olduğunu, şiddet ve baskının her türlüüne karşı olduğum» açıklayadursun, Somoza muhalefetle olan savaşını «gerillaların barındığı bir yer» olarak tanımladığı Kostarika'ya baskın yaparak tüm Orta Amerika ülkelerine yaymış oldu. Venezuela bu baskın üzerine derhal açıklamada bulunarak olayın tekrarı halinde hava kuvvetlerinin Kostarika'nın yurtdışına koşacağını bildirdi. (Kostarika'nın polis kuvvetinden başka ordusu yok.) Latin Amerika'nın demokrasi öncüsü Venezuela Somoza olayını Birleşmiş Milletler'e getirmek için dindirdi, ama ABD tarafından engellendi. Yine Venezuela, Amerika Devletleri Örgütü'nün Somoza'yı

kınaması için gayret gösterdi, ama Guatemala ile El Salvador yönetimleri ilerde kendi başlarına ayınsının gelebileceğini düşündüklerinden buna yanaşmadılar. Derken Sandinista Cephesinin öndegelen üyelerinden Rahip Ernesto Cardenal bu iki ülkeden gelen birliklerin Somoza'ya destek olmak üzere Nikaragua'ya sızdığını açıkladı. ABD'den gelen 1000 paralı asker ile sürgün Kübalılar da sahadaki yerlerini aldılar.

İran Şah'ın desteklediğini açıklayan ABD yönetimi Somoza'ya aynı tavrı göstermedi. Somoza'yı bölgedeki istikrar açısından tehlikeli buluyor. Somoza'nın gidici olduğu ve zaten de öyle olması gerektiği kamısında. ABD'nin Managua'daki elçisi işadamları ve politikacılarla görüşerek Somoza'nın «saygınlığı kaybetmeden» çekilmesi için çaba harcıyor. Hem, Somoza'yı desteklediği anda kitlelerin daha da radikalleşeceğini hesaplıyor. Kuba dersini nasıl unuttulur!

23 Ağustos'ta gerillaların Ulusal Saray'a yaptığı başarılı baskın, tüm dünyada, ama belki de en çok Türkiye'de heyecan uyandırdı. Mükemmel bir eylem bu. Olayların gelişiminin belli bir noktadan sonra, İran'la ilgili haberleri ihtiyatlı bir dile aktarmaya özen gösteren TRT, Nikaragua'daki «halk ayaklanması»ndan, «ayaklanan halk»dan söz etmeye başladı. (Geçerken değinelim ki Başın çeşitli haberlerinde «iç savaş» terimi kullanıldı, kullanılmakta. Oysa Nikaragua olayını «iç savaş» olarak nitelendirmek, «eğer iç savaş»dan kastımız bölünen sivil toplumdaki tarafların birbiriyle savaşması ise, doğru değil. İran'da olduğu gibi, Nikaragua'da da yaşanan, tarihte çok örneği görülen bir «iç savaş» değildir. Klasik anlamıyla «iç savaş»da, devlet ya ağırlığını bölünmüş sivil toplum taraflarından birinin yanına koyar veya o da sivil toplumdaki bu çatışmaya göre bölünür. Ama herhalikârdâ, bölünmüş bir sivil toplum vardır. Nikaragua'da (ve İran'da) ise, karşılaşıya gelip savaşan, devlet ile tüm sivil toplumdur. Bu yeni bir olaydır; ve devlet konusunda ilginç ve hayati sorularla yüz yüze bırakır bizi.)

Bütün bu mücadeleye damgasını vuran, adını sık sık duyduğumuz ve okuduğumuz Sandinista

Cephesi, FSLN (Frente Sandinista da Liberacion Nacional) Ancak FSLN'yi Marksist olarak nitelendirmek güç. FSLN «plüralist bir partidir. Cephezimiz her türlü ihtilalcı çizgiye açıktır. Marksistler de var, hristiyanlar da. İdeolojik konumunu belirtmemiş militanlar da var» (Tomas Borje Martinez —FSLN'nin kurucularından olup, genel sekreterliğine aday gösteriliyor— ile röportaj, ABD'de yayınlanan sosyalist dergi *In These Times*, 27 Eylül - 3 Ekim, 1978). Hücreleri 1959'da kurulmaya başlayan FSLN içinde 1970'lerde üç belirgin eğilim ortaya çıkıyor: Terceristas (Üçüncüler), Guerra Popolar y Prolonga (GPP - Uzun Halk Savaşı) ve Tendencia Proletaria (Proleter Eğilim). Bazı kaynaklara göre Troçkist olan bu üçüncü eğilim sonraları FSLN'den ayrılıyor, Terceristas, Somoza'nın gitmesi ile burjuva demokratik bir düzenin kurulmasını her gelişmenin ilk basamağı saydığı için burjuva muhalefetle güçbirliği yapıyor. GPP onun bu politikasını «devrime ihanet» olarak suçluyor. GPP'ye göre Nikaragua'da devrimin «öznel ve nesnel koşulları yok». Henüz yapılması gereken şey eğitim ve örgütlenme. Gerçi Terceristas hareketi yönlendiriyor, ama aldığımız haberlere bakılırsa o da tüm hareketin başlatıcısı değil. Şubat ayında Monimbo ve Ağustos ayındaki Matagalpa'daki ayaklanmalar kendiliğinden başlamış, FSLN de müdahale ederek organize etmiş. Burjuva muhalefet FSLN'yi öve öve göklere çıkarıyor. Birçok burjuva kendini «terörist» olarak niteliyor. Bu da Türkiye'den bakan bizler için epey tuhaf! Ama burjuva muhalefet halkın gerçekten desteğini kazanmış olan FSLN'den tecrit olmayı hiç istemiyor. Burjuva muhalefet Union Democratica de Liberacion (UDEL) çatısı altında birleşmiş durumda. Burjuva muhalefet önderi Chamorro'nun Ocak ayında öldürülmesinden sonra FSLN ile UDEL, liberal 12'ler Grubu ile birlikte Frente Amplio Opositor (Geniş Muhalefet Cephesi) adında bir koordinasyon merkezi oluşturdular.

Nikaragua'nın nüfusu İstanbul'unkinin yarısı kadar: 2,3 milyon. Nüfusunun yarısını kentlerde yaşıyor. Bunun da yarım milyonu başkent Managua'da. Sık sık adını duyduğumuz öbür önemli kentlerden Masaya'da 35 bin, Matagalpa'da 25 bin kişi oturuyor. Somoza II'nin huzur hareketından sonra kaç kişinin oturabileceğini kestirmek güç.

Etnik bileşim: %70 Mestizen (kızılderi - beyaz karışımı), %15 beyaz (ağırlıkla İspanyol kökenli), %10, siyah, «Mulatte» ve «Zambo» (kızılderiyle siyahlar arasındaki karışımlardan doğan çeşitli gruplar) ve %5 «Indios» (kızılderi).

Mecliste iki parti temsil ediliyor: Somoza'nın partisi Partido Liberal Nacionalista, ve 40 sandalyesi garanti edilmiş olan Partido Conservador Tradicionalista. (Bu da Somoza yönetimini beğenmiyor!) 1974 Anayasasına göre yürütmenin başında cumhurbaşkanı vardır ve bu zat 6 yılda bir «seçilir». Yasama, 30 üyeli senato ile 70 üyeli temsilciler meclisinden oluşur, ki bu Ulusal Meclis üyeleri için de 6 yılda bir seçim yapılır.

Sendikal örgütlenme düzeyi düşük ve tek bir merkezî sendikalar birliği de yok. Üç sendikal merkez var. Faaliyetlerini sıkı baskı altında yürüttüklerini söylemeye gerek yok.

Muhalefetteki siyasî partiler: Partido Liberal Independiente Liberal Bağımsız Parti, (UDEL üyesi), Partido Social Cristiano (Hristiyan - Sosyal Parti, UDEL üyesi) ve Partido Socialista Nicaraguense (Nikaragua Sosyalist Partisi, Moskova yanlısı, UDEL üyesi).

Adı çok geçen Ulusal Muhafızlar (ya da Ordu) için bir iki kelime söylemek gerekirse, 8 bin kişiden oluştuğunu ve bu ordu için Nikaragua bütçesinin % 70'inin tahsis edilmiş olduğunu belirtmek yeterli.

BAZI ÖNEMLİ TARİHLER

1821: İspanyol Kaptan-ı Deryası bağımsızlık ilan eder ve Nikaragua İspanya Krallığından resmen ayrılır. 1938'e kadar Orta Amerika Devletleri Birliği üyesi kalır. Bundan sonraki onyıllar çetin iç mücadeleler ve iç savaşlarla geçer. Liberallerle tutucular (ki yarı-feodal büyük toprak sahiplerini ve Katolik kilisesinin desteğini almışlardı) sık sık çatışır.

1912: ABD ordusu Başkan Diaz'ın çağrısı üzerine ülkeye girerek —1925/26 kısa dönemi dışında— 1933 yılına kadar işgal altında tutar. Bu arada, Augusto Cesar Sandino önderliğinde bir gerilla hareketi başlamıştır.

Şubat 1934: Sandino öldürülür. (Sandino'nun görüşmek üzere ABD'ye davet edildiği ve orada öldürüldüğü söylenir.)

«Ülkeye uzun sürecek derin bir sessizlik çökmüş, geleneksel tecrit durumuna geri dönmüştü. Kültürün ufku estetik formlar ve kızların güzelliği ile sınırlandı. Halk sömürü diye bir şeyin olduğunu düşünmez oldu. Nikaragua, kahvesinin yanısıra, şirini de ihraç eder olmuştu» (Tomas Borje Martinez, *adı geçen yerde*).

1956: Anastasio Somoza öldürülür.

1958: Ramon Radales Morales adında yaşlı bir adam dağlarda gerilla eğitir, ancak düşmanın silahlı kuvvetleri bu hareketi ezer. «Parça pürçük güçleri birleşecek bir ordu gerekiyordu. Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin ilk hücreleri kurulmaya başladı» (1959) (a.g.y.).

1963: FSLN'nin ilk gerilla eylemi. «Rio Coco'daki yenilgimiz, evet, askerî bir yenilgiydi. Fakat Cephen'in ilk politik zaferi olmuştu. Bu yenilgiden sonra banliyölerde, üretim merkezlerinde, kırsal alanlarda ve dağlarda çalışmaya koyulduk. Bir yandan da başka güçlerle ittifaklar oluşturmaya başladık» (a.g.y.).

1966: Somoza klanının sadık bendeleri Rene Schick ölünce ülkede karışıklık çıkar. Ocak 1967'de 1950 Anayasası değiştirilir ve Anastasio Somoza II Cumhurbaşkanı olur. Yapılan seçimlere FSLN katılmaz. «Sistemi meşrulaştırmak amacıyla olan bu komedyada rol almak istemedik» (a.g.y.).